

Institucionální základ
politiky - moderní stát
a typy politických systémů

Stát

Stát = souhrn rozmanitých institucí, skrze které se vládne.

Počátky či formování moderního státu ztotožňujeme se systémem centralizovaného vládnutí, k němuž v Evropě došlo během 17. století (formálně byla tato koncepce vyjádřena Vestfálskou mírovou smlouvou).

Srovnání podmínek pro výkon moci

Tradiční společnost	Moderní společnost
<ul style="list-style-type: none">• omezené zdroje trad. moci ↓ není možná systematická kontrola celého území;• minimální bezprostřední vliv;• nejasné hranice	<ul style="list-style-type: none">• Mocenský rámec je vytvářen moderním národním státem, kt. je schopen kontrolovat každodenní život svých občanů.• jasné hranice

Definice moderního státu

Soubor či svaz politických institucí, který nad **obyvatelstvem určitého území** má **monopol** na **legitimní užití fyzického násilí (fyzické moci)**

- Svrchovanost (suverenita) *de iure* i *de facto*
- **Vnitřní** a **vnější** svrchovanost
- Konec 20./počátek 21. stol. – **oslabování suverenity**
 - mezinárodní konvence
 - mezinárodní organizace
 - globalizace

Znaky státu (1)

1. Stát je **suverénní (svrchovaný)**. Tzn. **vykonává absolutní a neomezenou** moc nad všemi jednotlivci a skupinami ve společnosti. Nad státem neexistuje žádná nadřazená autorita (*vs. částečné vzdávání se suverenity ve prospěch nadnárodních institucí, např. EU*)
2. Státní instituce jsou **veřejné**. Veřejné orgány odpovídají za přijímání a prosazování kolektivních rozhodnutí, zatímco soukromé instituce (rodiny, firmy, atd.) uspokojují soukromé zájmy jednotlivců.

Znaky státu (2)

3. Stát disponuje **legitimní mocí**. Tzn. jeho rozhodnutí se obvykle přijímají jako **závazná pro všechny** členy společnosti (jsou přijímány v tzv. veřejném zájmu = zájmu všech členů společnosti).

4. Stát je **nástrojem vlády**. **Autorita** státu je podporována **donucováním**. Stát musí být schopen zajistit dodržování svých zákonů a trestání těch, kdo je porušují. **Monopol legitimního užívání násilí** (donucení) je základním atributem státní suverenity.

5. Stát je charakterizován určitým **územím**. Tzn. všichni, kdo na tomto území žijí, podléhají státní autoritě.

Funkce státu

- Vnitřní: 1. funkce bezpečnostní (vnitřní pořádek)
2. funkce právní (vynutitelnost smluv a dohod)
3. funkce finanční a hospodářská
4. funkce sociální (redistribuce)
5. funkce kulturní

*představa tzv.
minimálního státu*

- Vnější: 1. zajištění vnější bezpečnosti
2. angažování se při naplňování světového
(či alespoň regionálního) geopolitického míru

Dělbba moci

Klasické dělení (Charles-Louis de Montesquieu):

- zákonodárná moc (legislativa) = volené shromáždění
- výkonná moc (exekutiva) = vláda
- moc soudní (judikativa) = systém soudů

Vzájemné vyvažování výše uvedených „mocí“ je podle klasických liberálů pilířem fungování státu a má primární význam pro zachování politické svobody.

Součástí státní moci jsou také:

byrokratický aparát, armáda, policie, místní a regionální instituce ad.

Zákonodárná moc

Zákonodárnou mocí disponují na omezenou dobu volená shromáždění.

Hlavní funkce:

- **reprezentace;**
- **tvorba legislativy;**
- **kontrola exekutivy.**

Ve výjimečných případech je zákonodárná moc dána přímo lidem (referenda) nebo do ní může zasahovat i jiná moc (exekutiva např. prostřednictvím prezidentského veta).

Vedlejšími funkcemi jsou **příprava a rekrutace** politických talentů a **legitimace systému.**

Výkonná moc

Exekutiva je odpovědná za implementaci rozhodnutí politického systému.

Rozlišujeme její:

- **politickou** část – je tvořena politiky a tudíž personálně propojená s volebním kláním a volebními cykly
- **správní (byrokratickou)** část – vykonávají nepolitičtí úředníci na základě kompetence (vzdělání)

Důležitými funkcemi exekutivy jsou (1) **tvorba politik (policy)**, (2) **řízení a kontrola politického procesu**, (3) **iniciace legislativního procesu**, (4) **mobilizace podpory režimu**, (5) **byrokratické řízení**, ale také (6) **ceremoniální funkce**.

Hlavní rozdíly mezi státem a vládou

- Stát je *širší* než vláda. Stát = všechny instituce veřejné sféry, vláda je *část* státu.
- Stát je *stálá* entita. Vláda je *dočasná*.
- Vláda je *nástroj*, jehož prostřednictvím se uplatňuje autorita státu.
- Stát je *neosobní* autoritou.
- Stát reprezentuje *trvalé* zájmy, *společné* dobro, naopak vláda reprezentuje *dočasné* priority vycházející z konkrétní politické platformy (politického přesvědčení)

Moc soudní

Základním rysem soudnictví v liberálně demokratických systémech je to, že soudci jsou **nezávislí na ostatních větvích moci a vykonávají svou funkci nepolitickým způsobem.**

Jejím základním úkolem je rozhodování sporů. Funkcí soudců je autoritativně rozhodovat, co říkají právní normy.

Váha soudního systému se stát od státu **liší**. Důležitou funkci plní soudnictví ve státech s psanou ústavou, kde se pravomoc vztahuje i na ústavu a soudcům umožňuje rozhodovat spory mezi hlavními státními orgány či spory mezi státem a jednotlivci.

Formy systému vládnutí

- a) Z hlediska způsobu získání vlády, vč. složení nejvyšších státních orgánů a vzájemných vztahů mezi nimi
- b) z hlediska členění státu = územního rozdělení státu
- c) z hlediska uplatňovaného státního režimu = uspořádání polit. institucí (dělbá moci) a metod používaných k regulaci společnosti

Typy legitimacy panství u Webera

- Tradiční panství - panství je ospravedlňováno poukazem na zvyk, tradici.
- Charismatické panství - je založeno na oddanosti a poslušnosti vůči jednotlivci s neobyčejnými vlastnostmi.
- Legální panství - je založeno na poslušnosti vůči předem ustanoveným pravidlům.

(a) Podle způsobu získání moci rolišujeme:

- monarchie – princip dědičnosti (viz tradiční panství u Webera)
- republiku – suverén nevykonává moc přímo, nýbrž prostřednictvím k tomu zřízených orgánů. Státní moc volena na základě formálních, ústavních pravidel (viz právně-rationální či legální panství)
- diktatury (či autoritářské režimy)- jedná se o specifický případ soustředění moci v rukou konkrétního jednotlivce, skupiny osob (viz charismatické panství)

(b) Podle územního rozložení kompetencí rozlišujeme:

- a) státy jednotné neboli unitární - založené na existenci centrální vlády, kt. je svými kompetencemi postavena nejvýše
- b) státy federalizované - moc je rozdělena mezi centrem a jednotlivými konstitutivními složkami federalizovaného celku

(c) Podle způsobu výkonu státní moci

- Demokratické
- Nedemokratické (krajní podoba: totalitní režimy)
- Hybridní

Politický systém, instituce, režimy

Politické režimy (demokratické)

Vzájemné vztahy mezi jednotlivými složkami moci ve státě určují konkrétní podobu politického režimu.

Z hlediska dělby **zákonodárné** a **výkonné moci** rozlišujeme:

- a) **prezidentský režim;**
- b) **parlamentní režim;**
- c) **poloprezidentský režim.**

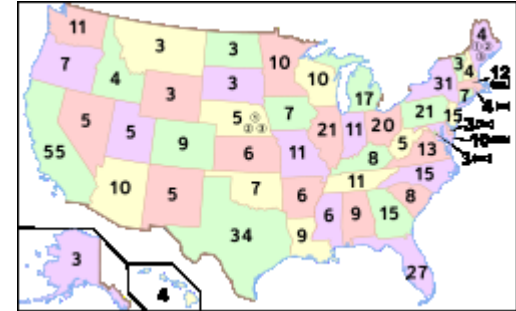
Prezidentský režim (1)

Prezidentský režim je **založen na striktním oddělení výkonné moci od moci zákonodárné.**

- v **legislativě** dominuje parlament, ale nevlastní žádné exekutivní nástroje;
- **exekutiva** (prezident) je naopak vybavena úplnou výkonnou mocí, ale postrádá zákonodárné pravomoci;
- exekutiva (prezident) **přímo volena lidem** (+ „jakoby přímo“);
- prezident je nejen (symbolickou) hlavou státu, ale také šéfem exekutivy (vlády, resp. administrativy v USA) a zároveň přímým nadřízeným výkonného státního aparátu;
- prezident sám rozhoduje o složení kabinetu.

Prezidentský režim (2)

Klasickým příkladem USA.

V systému existují nástroje vzájemných **brzd a protivah**:

- volené shromáždění (Kongres) výjimečně může prezidenta odvolat (např. v USA instituce tzv. impeachmentu);
- prezident může zrušit rozhodnutí legislativního sboru (právo veta), ale nemůže rozpustit parlament;
- do systému brzd a protivah vstupuje rovněž moc soudní.

Parlamentní režim (1)

- parlamentní režim považujeme za převládající;
- je založen na myšlence **dělbý moci, ale nepojímá ji striktně (spíše sdílení moci);**
- **zákonodárná a výkonná moc spolupracují** a dokonce se vzájemně doplňují:
 - a) volené shromáždění přímo ovlivňuje exekutivu, neboť ta může vládnout pouze s **důvěrou shromáždění;**
 - b) vláda má právo účastnit se zákonodárné aktivity parlamentu.

Politická odpovědnost vlády vůči shromáždění a účast vlády v zákonodárném procesu jsou dvě základní definiční podmínky parlamentního režimu.

Parlamentní režim (2)

- funkce hlavy státu (prezidenta/krále) a funkce předsedy vlády (premiéra/kancléře) jsou odděleny;

Hlava státu není běžným účastníkem politického procesu a zasahuje zpravidla jen v okamžicích **krize (funkce arbitra)**. Prezident/král jmenuje předsedu vlády a na jeho návrh jednotlivé ministry, tyto však potvrzuje volené shromáždění. **Role hlavy státu** se omezuje na **reprezentaci země** a na plnění **ceremoniálních funkcí**.

Výkonná moc náleží předsedovi vlády, který ji vykonává společně s jednotlivými ministry. Vláda je **odpovědná parlamentu jako celek**, je tedy závislá na voleném shromáždění (které ji legitimizuje).

Parlamentní režim (3)

Parlamentní režimy fungují v různých modifikacích:

- ❑ **premiérský parlamentarismus**, kde vláda převažuje nad parlamentem (např. Velká Británie, kde volební systém umožňuje premiérovi disponovat jasnou kontrolou nad voleným shromážděním);
- ❑ **parlamentarismus s převahou shromáždění** (charakteristické pro parlamentní režimy kontinentální Evropy, např. Itálie, Česká republika)
- ❑ **kancléřský systém**, který se sice povahou blíží parlamentarismu s převahou shromáždění, avšak předseda vlády disponuje větší pravomocí nad exekutivou (př. Německo, kde je kancléř neodvolatelný, nýbrž pouze „nahraditelný“ novým kancléřem, a kde kancléř sám jmenuje ministry bez nutné podpory shromáždění)

Poloprezidentský režim

Nejdůležitější postavou v tomto systému je **prezident**, který je volen v přímých volbách. Prezident je současně hlavou státu a současně šéfem exekutiv avšak **o výkonnou moc se musí dělit s premiérem**.

- dělba moci je **ve prospěch moci výkonné**;
- hlava státu (prezident) hraje důležitou politickou roli;
- existují **dva aktivní subjekty exekutivy**: prezident a vláda v čele s premiérem;
- problém nastává v případě konfliktu mezi premiérem a prezidentem (tzv. kohabitace)
- **klasickým příkladem je Francie**.

Režim, kde je prezident volen přímo lidem ještě nutně není poloprezidentský či prezidentský systém! Klíčové jsou reálné pravomoci hlavy státu.

Doporučená literatura k tématu

- Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001.
- Říchová, B.: *Úvod do současné politologie (zejm. kap. č. 3)*. Praha: Portál, 2002.
- Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003, 2007, 2011.